

Inngang

En bok som setter søkelys på kjønn, vil ofte bli sett som et politisk prosjekt. Som inngang til denne boka vil jeg derfor knytte noen kommentarer til forholdet mellom politikk og forskning. Deretter skal jeg kort gjøre rede for hvilke spørsmål boka ønsker å belyse (1.2), og hvordan framstillingen er strukturert (1.3).

1.1 Politikk eller forskning?

Håndball er en av få idretter i Norge som oppfattes som en «kvinneidrett», og som samtidig har høy status (Hovden, 2015, s. 94; se også Brock, 2016). Kvinner er i flertall både som utøvere og trenere i norsk håndball. Mange kvinner er trenere ikke bare for jente- og kvinnelag, men også for guttelag, og mange er sterkt involvert i ledelse av lokale klubber over hele landet. Samtidig er menn i flertall som trenere på toppnivå, både for kvinner og menn. Hvordan kan vi forstå dette? Får menn andre muligheter enn kvinner som trenere på høyere nivå, og hva kan det i så fall skyldes? Eller er det kvinnene som selv velger å slutte som trenere etter hvert som spillerne blir eldre og trenerarbeidet krever mer tid og kompetanse? Hvorfor gjør de i så fall det?

Denne boka bygger på en intervjustudie som jeg har gjennomført på oppdrag fra Norges Håndballforbund (NHF). NHF ønsket økt kunnskap om hvorfor andelen kvinner er så ujevnt fordelt blant trenerne: Hvorfor er kvinner i så stort mindretall på høyere nivå når de samtidig er i stort flertall på lavere nivå? Til grunn for en slik bestilling ligger et demokratisk og idrettspolitisk ideal om representasjon, slik at ledere og trenere speiler medlemsmassen (se f.eks. Gils et al., 2021; Sisjord et al., 2017). Nå kan det riktignok innvendes at krav om representasjon i *valgte* ledelsesorganer er knyttet til demokratiske ideal som ikke uten videre kan overføres til trenervirket. I styrer blir man valgt inn for å representere medlemmene, mens trenere er forventet å bli valgt eller tilbys jobber i kraft av egen kompetanse og ikke som representant for flere enn seg selv. Like fullt er det et stadig økende idrettspolitisk søkelys på at kjønnsfordelingen blant trenere bør stå i forhold til kjønnsfordelingen blant utøvere (se f.eks. Tjønndal & Hovden, 2016; Gils et al., 2021). I dag utgjør jenter og kvinner drøyt 40 prosent av medlemmene i Norges idrettsforbund,² mens andelen kvinner blant trenere anslås til å være mellom 20 og 30 prosent. På toppnivå er andelen kvinner lavere (se Sæther, 2015; Tjønndal & Hovden, 2016; Fasting et al., 2017; Sisjord et al., 2021).

Kjønn er i dag et forskningstema som, sammen med innvandring og klima, peker seg ut som særskilt betent og debattert. Forskere innen disse områdene gir uttrykk for at de opplever det krevende å delta i offentlige samtaler om sin forskning (Mangseth et al., 2022). Den tidvis høye temperaturen i debatter innen disse områdene kan forstås i lys av at både kjønns-, innvandrings- og klimaforskning regelmessig anklages for å sammenblende forskning og politikk. Ettersom forskningsbaserte «virkelighetsbeskrivelser» innen disse områdene gjerne tas til inntekt for politiske standpunkt og tiltak, vil forskeres valg og framskrivinger av «virkeligheten» kunne få betydning for hvilke politiske standpunkt, virkemidler eller tiltak som framstår som riktige og viktige. Når forskningsresultater kan få politisk betydning, kan det følgelig være fristende å framheve funn som støtter opp om egne politiske overbevisninger og å nedtone funn som svekker dem – og kanskje like fristende å anklage andre, med motstridende politiske standpunkt, for å gjøre det

2 Se f.eks. <https://www.idrettsforbundet.no/tema/krafttaket/kunnskap/kjonnbalanse-og-likestilling/>

samme. Denne boka bygger på en studie som springer ut fra idrettspolitiske målsettinger om økt kjønnsbalanse blant trenere i norsk håndball. Følgelig vil studiens funn kunne få betydning for hvilke politiske virkemidler som framstår som relevante for å oppnå målet om økt kjønnsbalanse.

Forskere tar valg som får betydning for hvilken retning forskningen tar, og for hva som senere presenteres som funn. Det følgende eksempelet illustrerer dette godt: Den danske sosiologen Karin Lützen (1998) beskrev i sin tid hvordan valg av tilnærming fikk helt avgjørende betydning for resultatene i en studie av lesbisk livserfaringer. I stedet for å rette intervjuene mot det Lützen oppfattet som en forutsigbar og «trist dreiebok», der alle ville komme til å fortelle omtrent den samme historien med vekt på avvísninger, utenforskap og utfordringer, valgte hun å spørre sine forskningsdeltakere hva de fikk ut av å leve som lesbiske. Denne inngangen ga andre svar enn det Lützen ville fått hvis hun først og fremst hadde stilt deltakerne spørsmål i tråd med «den triste dreieboken». Basert på sine funn utviklet Lützen begrepet «The Magic Moment», som viste til den eller de hendelsene som fikk deltakerne til «at åpne sine øyne for kvinner» Lützen, 1998, s. 166), og hun argumenterte for at denne typen betydningsfulle øyeblikk ville forme den enkeltes forståelser av senere erfaringer.

På lignende vis som Lützen, valgte jeg å starte intervjuene med å sette søkerens på hva deltakerne får ut av å være trenere og hva de liker særlig godt ved trenerrollen, framfor å invitere til fortellinger i tråd med en «trist dreiebok» med vekt på motstand og hindringer. Denne vinklingen hadde delvis med min egen interesse og forskerbakgrunn å gjøre: Jeg er generelt opptatt av kompleksitet og ønsket å få fram bredde og ambivalenser, samtidig som jeg ikke ønsket å reprodusere velkjente – og kanskje utdaterte? – fortellinger. Men dette valget skyldtes også mitt møte med forskningsfeltet: Allerede i de første intervjuene ble det tydelig at deltakerne selv ønsket å fortelle om anerkjennelse, mestring og positive erfaringer med å være håndballtrenere. Noen ga også eksplisitt uttrykk for at de ikke ønsket å delta i en studie som skulle fokusere ensidig på kvinner som diskriminert og nedvurdert. Det kan naturligvis være nærliggende å tolke dette som uttrykk for fornektelser og håndteringsstrategier i møte med negative erfaringer (se f.eks. Drury et al., 2022). Jeg mener imidlertid at det ville vært forskningsetisk problematisk å ikke ta dette på alvor. Samtidig spurte jeg selvsagt også etter utfordrende og negative erfaringer, og om deltakerne oppfattet at disse erfaringene kunne

forstås i sammenheng med at de var kvinner. Dette framgår av intervjuguiden (Vedlegg 2) og gjenspeiles i flere av kapitlene i boka. Jeg har gjennomgående forsøkt å løfte fram motsetninger, ambivalenser og variasjon. I kapittel 3.4 skal jeg gjøre nærmere rede for min plassering i forskningsfeltet, og i kapittel 4.2 skal jeg kort beskrive bokas teoretiske utgangspunkt. Dette vil bidra til å sikre god gjennomsiktighet i prosjektet, slik at lesere kan oppdage eventuelle politiske slagsider fra min kant, og selv gjøre egne vurderinger av analysene og framstillingene i boka.

1.2 Bokas målsetting

Denne boka setter søkelys på kvinners erfaringer som håndballtrenere, og målet er følgelig å undersøke på hvilke måter kjønn kan ha betydning for hvordan forskningsdeltakerne opplever å være trenere. Mitt grunnlag for å drøfte dette er intervjuer, ikke observasjoner. Følgelig har jeg tilgang til deltakernes *fortellinger* om sine erfaringer, og det er nettopp disse fortellingene jeg skal drøfte. Hva legger de vekt på når de forteller om sine erfaringer med å være trenere i norsk håndball? På hvilke måter trer kjønn fram som et aspekt ved deres fortellinger, eller som forklaring på det de har opplevd som trenere? Framstår det å være kvinne som en hindring eller en fordel for om de trives og får muligheter? Og hvordan spiller kjønn sammen med andre forhold, som alder og utdanning, i kvinners fortellinger om sine trenererfaringer? Den sterke posisjonen kvinner har i norsk håndball, gjør det særlig interessant å utforske slike spørsmål nettopp i denne konteksten.

Den overgripende ambisjonen med boka er å utvikle kunnskap om hvordan kvinners erfaringer som trenere i norsk idrett på ulike måter kan forstås i lys av forståelser av og ideer om kjønn og kjønnsforskjeller. Den konkrete kunnskapen som skrives fram her, er knyttet til håndballkonteksten som har noen særpreg (se kapittel 2.2), og det er naturligvis betydelige variasjoner mellom ulike idretter i Norge. Like fullt mener jeg det er gode grunner til å anta at funn fra denne studien kan ha overføringsverdi til andre idrettskontekster. En rekke andre forskningsbidrag underbygger dette (se kapittel 4.1).

For å utvikle kunnskap om hvordan kjønn på ulike måter kan få betydning for kvinners erfaringer som trenere, stiller jeg to ulike typer spørsmål til det empiriske materialet. *For det første er jeg opptatt av hva forskningsdeltakerne selv sier om kjønn.* Når mener de at kjønn har betydning for deres erfaringer? Når mener de at andre forhold, som alder, utdanning eller personlighet, har betydning? Hvordan beskriver de kjennetegn ved henholdsvis kvinner og menn, og forskjeller mellom jenter og gutter, og på hvilke måter mener de at disse kjennetegnene og forskjellene (eventuelt) får betydning i deres hverdag som trenere? *For det andre er jeg opptatt av hvordan deltakernes fortellinger kan forstås som uttrykk for tilgjengelige forståelsesmåter.* Hvilke forståelser av, eller ideer om, kjønn og kjønnsforskjeller kommer til uttrykk i deres fortellinger om sine erfaringer som håndballtrenere? Hvilke forståelsesmåter trer fram som *relevante* for kvinner når de skal beskrive sine trenererfaringer? Hvilke forståelsesmåter framstår som tilgjengelige og *meningsfulle* for å forklare ulike typer erfaringer, inkludert negative opplevelser? Er det noen fortellinger eller ideer om kjønn og kjønnsforskjeller som deltakerne tar avstand fra, som de ikke vil anvende eller assosieres med, og som framstår som utilgjengelige eller *illegitime*? På hvilke måter framstår kjønn som noe gitt og fast i intervjuene, og på hvilke måter vektlegges variasjon og kompleksitet når deltakerne snakker om kjønn?

Når denne boken tematiserer kjønn, handler det ganske enkelt om ideer, forståelsesmåter, forestillinger og forventninger knyttet til personer som er kategorisert som enten jente/kvinne eller gutt/mann, basert på det vi kan kalle «kroppstegn» (jf. Søndergaard, 1996). Utgangspunktet er med andre ord en tradisjonell tokjønnsstenkning med hensyn til kjønnskategorisering, som alle deltakerne forsto seg selv i lys av, og som ikke ble utfordret eller problematisert i intervjuene.³ Flere av deltakerne var imidlertid – i likhet med meg selv – svært opptatt av å problematisere stereotype og tatt for gitte ideer og forestillinger om kjønn og hva det vil si å «være» gutt eller jente, kvinne eller mann, og ikke minst forestillinger om gitte og stabile kjønnsforskjeller. Min interesse er nettopp disse ideene, forståelsesmåtene og forestillingene knyttet til kjønn og kjønnsforskjeller, og hvordan de kommer til uttrykk. Med dette

3 Dersom kjønnsidentitet var et planlagt tema, eller hadde kommet opp som tema, i intervjuene, ville naturligvis tokjønnsmodellen blitt tematisert og problematisert.

følger også en interesse for hvordan ulike forståelsesmåter får betydning for hvordan situasjoner oppleves, fortolkes og beskrives, samt hvordan forståelsesmåter former praksiser og åpner eller lukker muligheter for ulike personer i forskjellige situasjoner og kontekster. I kapittel 4.1 og 4.2 vil jeg knytte disse tilnærmingene til tidligere forskning og teoretiske perspektiver.

1.3 Bokas oppbygning

I de to foregående delkapitlene har jeg skissert en inngang til boka, med vekt på kontekst, bakgrunn og ambisjoner. I de neste kapitlene skal jeg utdype dette. I *kapittel 2* skisserer jeg konteksten for tematikken som drøftes i boka. Først beskriver jeg kort trenersituasjonen i norsk idrett med hensyn til kjønn, deretter presenterer jeg norsk håndball, og avslutningsvis skisserer jeg noen perspektiver på kjønnslikestilling i den norske konteksten. Til sammen utgjør disse tre delkapitlene et viktig bakteppe for drøftingene av mine intervjudata. I *kapittel 3* gjør jeg rede for bakgrunnen for studien, hvordan jeg har rekruttert forskningsdeltakere, samt hvilke forskningsetiske refleksjoner som er gjort underveis, fra oppstart og under arbeidet med å utvikle manus til boka. I dette kapitlet presenterer jeg dessuten deltakerne, min egen tilknytning til forskningsfeltet samt egen forskningsbakgrunn. Dessuten gjør jeg rede for hvordan jeg har bearbeidet intervjumaterialet og hvilke spørsmål som veileder framstillingen gjennom boka. I *kapittel 4* presenterer jeg forskningskonteksten som denne studien inngår i, for deretter å skissere bokas teoretiske utgangspunkt. Kapittel 3 og 4 gir leseren grunnlag for å vurdere studiens pålitelighet og troverdighet og utgjør sammen med kapittel 2 et viktig bakteppe for de følgende kapitlene.

Kapitlene 5–9 presenterer og diskuterer forskningsdeltakernes fortellinger om sine erfaringer som håndballtrenere. Intervjuene tegner et mangefasettert bilde av hverdagen i norsk håndball og av deltakernes erfaringer, og intervjuene er preget av engasjement, variasjon og til dels motsetninger. I et forsøk på å vise fram mest mulig kompleksitet, og samtidig ta hensyn til helheten i hvert enkelt intervju, gjengir jeg mange og til dels lange sitater fra intervjuene. Dette er en respons på det jeg oppfatter som en dobbel

forskningsetisk forpliktelse: På den ene siden en forpliktelse overfor forskningsdeltakerne, som jeg skylder å presentere redelig og på måter som de kan kjenne seg igjen i, og på den andre siden en forpliktelse overfor leserne som skal ha anledning til å gjøre egne fortolkninger. Jeg har riktignok gjort en rekke valg med hensyn til hvilke sitater som presenteres, og hvordan de drøftes og rammes inn, slik alle forskere skal og må gjøre, men jeg anlegger en empiri-nær stil som inviterer leserne til å danne seg egne inntrykk av feltet som presenteres og drøftes.

Hver av de 20 kvinnene som jeg har intervjuet, har sine individuelle erfaringer knyttet til å være trener i norsk håndball. Samtidig er det flere ting som går igjen i nesten alle intervjuene. Svært mange har vært involvert i norsk håndball i mange år, nesten hele livet, både som spillere, trenere og frivillige i sine klubber, og nesten alle forteller med stor entusiasme om en idrett de er svært glad i. Alle forteller, slik statistikkene også viser, om mange aktive kvinner blant trenere for yngre lag, og om få eller ingen andre kvinner enn dem selv blant trenere for lag på høyere nivå. Det er også mange fellestrekk ved deres fortellinger om samhandling med spillere og samarbeid med foreldre. Samtidig er det en hel del variasjon med hensyn til hvilke utfordringer de har møtt som trenere, og hvilke erfaringer de har knyttet til håndballforbundets trenerutdanning.

I *kapittel 5* presenterer jeg hva deltakerne forteller om hvordan og hvorfor de ble trenere, med vekt på henholdsvis engasjement for lokalmiljø og samfunnsdeltakelse på den ene siden, og vinnervilje og lederskap på den andre. Avslutningsvis skisserer jeg noen ulike trenertyper, med særlig vekt på hvordan deltakernes *ambisjoner* ser ut til å spille en vesentlig rolle for deres fortellinger. I *kapittel 6* drøfter jeg hvordan deltakerne har opplevd samarbeid og innflytelse i klubbene. Her diskuterer jeg særlig hvordan forståelser av kjønn og antakelser om kjønnsforskjeller på ulike måter får betydning for samarbeid med spillere og foreldre. Videre diskuterer jeg i *kapittel 7* hvordan deltakerne på ulike måter forstår det å være kvinne og trener som en fordel eller en ulempe, blant annet knyttet til spørsmål om anerkjennelse og autoritet i kampsituasjoner. Deretter gjør jeg i *kapittel 8* rede for hvilke erfaringer deltakerne har med håndballforbundets trenerutdanning. Her drøfter jeg blant annet deres frustrasjoner knyttet til mangel på tilpasning av kurs, og hvilke perspektiver de har på positiv forskjellsbehandling av kvinner. I *kapittel 9* skisserer jeg hva deltakerne selv mener er årsakene til at kvinner slutter som trenere, med vekt

på foreldreskap, tidsprioriteringer og selvtillit. Her diskuterer jeg også noen konkrete hendelser, omtalt som «kritiske hendelser», som gjorde at deltakerne vurderte å slutte som trenere.

I *kapittel 10* sammenfatter jeg studiens funn med søkelys på betydninger av kjønn, og hvordan kjønn virker sammen med andre forhold som alder, kropp og utdanning. Avslutningsvis drøfter jeg studiens funn med utgangspunkt i en analysemodell som søker å vise hvilke former for støtte og hindringer kvinner kan møte som trenere. Her skiller jeg mellom ulike trenertyper knyttet til deres ambisjoner og ønsker for sitt trenervirke, og viser at metaforen «labyrinth» kan fungere godt for å beskrive hvilke hindringer og støttedfunksjoner ambisiøse trenere møter på sin vei framover, gjennom labyrinthen. Andre trenere, som ikke ønsker seg framover eller oppover, vektlegger imidlertid andre former for støtte og barrierer, som påvirker hvorvidt de trives som trenere og ønsker å fortsette å være trenere i norsk håndball. Mens hovedparten av forskningen på kvinners erfaringer som trenere har satt søkelys på trenere på toppnivå (se kapittel 4.1), bidrar min studie særlig med ny kunnskap om likheter og forskjeller mellom treneres erfaringer på ulike nivåer, med vekt på hvordan forventninger knyttet til kjønn, i samspill med alder, kropp, utdanning og ambisjoner kan få betydning på ulike måter.

I *kapittel 11*, bokas «utblikk», vender jeg først tilbake til studiens opprinnelig idrettspolitiske spørsmål omkring kjønnsbalanse og eventuelle tiltak for å øke andelen kvinner blant trenere på høyt nivå. I hvilken retning peker mine funn, med hensyn til hva som kan eller bør gjøres for å rekruttere flere kvinner som trenere på høyt nivå? Deretter løfter jeg fram en sentral dimensjon ved deltakernes fortellinger, som muligens overskrider spørsmålet om kjønn, nemlig deres vektlegging av idealisme og frivillig arbeid. I forlengelsen av dette følger minst to viktige spørsmål: Hvilke dimensjoner ved vårt samfunn bidrar til å forme medborgere som *får lyst til* å bidra til fellesskapet, slik trenerne jeg har intervjuet beskriver, og hva kan sikre denne typen lyst og innsatsvilje for fremtiden? Helt avslutningsvis drøfter jeg begrepene *kjønnsbalanse* og *kjønnsmangfold*, og argumenterer for at det siste begrepet, som i denne sammenheng ikke viser til ulike kjønnsidentiteter, kan være en nyttig inngang til å forstå mange av studiens funn, og til å arbeide for økt trivsel og mangfold blant trenere i norsk håndball og norsk idrett.